

MOR LOOZOR MANASTIRI

Şükran YAŞAR

Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Ün. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Mor Loozor Manastırı, Midyat'ın Habsnas (veya Habsus, yeni adı Mercimekli) Köyü'ne yaklaşık 1 kilometre mesafedeki bir tepe üzerindedir. Manastırın kuruluş tarihi ve kurucusu kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı kısımları V-VI. yüzyıla tarihlenmiştir. Kurucusu veya yenileyicisinin Şamun dı-Zeyte olduğu yüksek ihtimal dâhilindedir. Manastırın uzun süredir kullanılmıyor olması, zamanında gerekli bakımın da yapılmaması, büyük tahribata sebep olmuştur. Manastırın en önemli özelliği ise Tur Abdin bölgesinde hiçbir manastırda olmayan, Doğu Hristiyanlığı tarihinde çileci-sütuncular tabir edilen Stylites (Amudiler)lere ait bir inziva kulesine sahip olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Mor Loozor, Amudiler, Tur Abdin, İnziva Kulesi, Habsnas, Mercimekli.

Abstract

The Mor Loozor Monastery

The Mor Loozor Monastery is on the top of a hill, a few kilometers from the village of Habsnas (or newly named Habsus) in Midyat. Although the date of foundation and the founder are not known precisely, some parts of it are thought to date back V. and VI. centuries AD. It is most

likely that the founder or the one who restored the monastery is Şamun dı-Zeyte. The fact that it has not been in use for a long time and that it hasn't been restored in time have caused much damage. The most distinguishing characteristic of the monastery is that it has a sanctum tower which is unique in the area of Tur Abdin and belongs to the Stylites (Amudis) called in the history of the Eastern Christianity as (Çileci – Sütuncu) hermitic.

Keywords: Mor Loozor, Amudiler, Tur Abdin, İnziva Kulesi, Habsnas, Mercimekli.

Kurte

Mergena Mor Loozor

Mergena Mor Loozor, wekî kîlometerekî ji gundê Habsnasa (yan Habsûs, navê wê yê nû Mercîmeklî) Midyadê dûr e û li ser girekî hatiye avakirin. Her çi qas dîroka avakirin û avakêr nayê zanîn jî, hin beşên wê taybetmendiya sedsalên V-VI'em nîşan didin. Bi ihtîmaleke mezin yê ku damezrandiye û nû kiriye, Şamûn di-Zeyte ye. Bela ku demeke dirêj e ku mergen nayê bi kar anîn û di wextê xwe de xweytî lê nehatiyê kirin, ev bûne sedema texrîbateke mezin. Girîngtirîn taybetmendiya mergenê ev e: Mergen xwediyê birceke xewleyê ye, ku di dîroka Xirîstiyaniya Rojhilat de wekî stûnên rencûrî hatine bi nav kirin û ayidê Stylîtesiyân (Amûdiyan) e, ku li ti mergenên herêma Tûr Abdîn tune.

Peyvên Sereke: Mor Lazoor, Amûdiyan, Tûr Abdîn, Birca Xewleyê, Habsnas, Mercîmeklî.

چکیده

صومعه مورلوزر

صومعه مورلو، بر روی تپه ای در یک کیلومتری نزدیک روستای مرجیمکلی میدیات واقع شده است. در مورد تاریخ بنا و موسس آن اطلاعات دقیقی در دست نیست. با این وجود برخی تاریخ آن را بین سده 5 تا 6 میلادی تخمین می زنند و موسس و مرمت کننده آن را فردی به نام شامون دزیت می دانند. صومعه از دیر باز بلااستفاده مانده و بخش های زیادی از آن تخریب شده و در شمان لازم مورد تعمیر و مرمت قرار نگرفته است. ویژگی مهم این صومعه استفاده از شیوه معماری ستون های چپله جی Stylites است که در میان صومعه های مسیحیت شرق، متمایز است.

کلمات کلیدی: صومعه، مورلوز، تورابدین، زاویه اعتکاف.

الملخص

دير مور ملوز

يقع دير مور لوزور على تل قريب من قرية حبس الناس بكيلومتر و هذه القرية قريبة من مديات . مع ان تاريخ تأسيس الدير و مؤسسه ليس من المعروف ، بعض أجزاءه مؤرخة بين القرون الخامس و السادس. في اغلب الاحتمالات ان مؤسسه او مرممه هو شامون الزيت . الحقت الدير ضرر كبيرة لانه كان لا يستخدم لفترة طويلة و لسبب عدم الرعاية في الوقت المناسب المطلوب . أهم سمة من الدير ان له برج العزلة من بروج العموديين الذين كانوا يلقبون في تاريخ المسيحية الشرقية باسم العموديين الزاهدين و هذا البرج لم يكن موجودا في منطقة طور عابدين الا في هذا الدير .

الكلمات الاساسية : مور لوزور , العموديون , طور عابدين , برج العزلة , حبس الناس , مرجيمكلي.

Giriş

Dinler Tarihi'ne baktığımız zaman, her dinin veya her mezhebin kutsallık attettikleri coğrafyalar vardır. Bu coğrafyalar ya o dinin kurucusunun doğduğu ya da yaşadığı veyahut da o din ve mezhepçe çok önemli olayların cereyan ettiği mekânlardır. Yahudiler için Kudüs ve civarı, Müslümanlar için Mekke ve Medine havalisi, bizim kültür coğrafyamızda herkesçe bilinen bölgelerdir.

Doğu Hristiyanlığı, özellikle de Ortodoks Süryaniler açısından Tur Abdin tabir edilen bölge, dinî açıdan kutsal kabul edilen bölgeler içerisinde kendine has özellikler taşımaktadır. Yukarı Mezopotamya'nın bir parçası olan Tur Abdin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güneyinde, Süryanilerin yoğun yaşadığı bir coğrafya parçasıdır. Bölgenin doğu sınırı Cizre, batı sınırı Mardin, kuzey sınırı Hasankeyf ve güney sınırı Nusaybin kabul edilir. Kireçtaşı ve bazaltlı sıradağlardan, vadilerden oluşan yüksek bir dağ platosu olan bölgenin yüzölçümü 10.000 km² civarındadır.

Şekil 1. Tur Abdin'in sınırlarını gösteren harita

Yukarıdaki haritada da görüldüğü gibi, küçük sayılabilecek bu coğrafyada hâlâ ayakta olan ve yaklaşık üçte biri fiilen ibadete açık bulunan 107 kilise ve manastır yer almaktadır. Bu denli küçük bir coğrafyada, bu sayıda dinî yapının yer aldığı bir bölgenin ikinci bir eşine dünyanın hiçbir yerinde rastlanmamaktadır.

Hristiyanlığın II. yüzyılın başından itibaren bölgeye girişi ile (Çelik, 1987, s.38 v.d.) Tur Abdin bölgesi Hristiyan misyonerlerin önemli misyon merkezlerinden birisi olmuştur. Ancak, bölgede manastır ve kiliselerin inşası IV. yüzyılın sonlarında başlasa da¹, yoğunluklu dinî yapılaşma Kadıköy Konsili(451)'nden sonra Bizans'ın mezhep birliğini sağlama düşüncesiyle giriştiği katliamlar² sürecinde gerçekleşmiştir. Bölge adeta Süryanilerin sığındığı bir liman

¹ Örnek olarak bkz. M.H. Dolapönü, Deyr el – Umur Tarihi(çev. P.Cebrail Aydın), İstanbul – 1971, s.12; P. Gabriel Akyüz, Deyrulzafaran Manastırının Tarihi, Resim Matbaacılık 1998, s.14; P. Gabriel Akyüz, Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu, Resim Matbaacılık 1998, s. 14; Elif Keser, “Mor Evgin Manastırı”, Geçmişten Günümüze Nusaybin, Sempozyum Bildirileri, Ankara – 2009, s.278. Ayrıca arzu eden P.Gabriel Akyüz'ün Mardin İlinin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, İstanbul – 1998 adlı çalışmasına bakabilirler.

² Bu konuda bkz. Mehmet Çelik, Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din – Devlet İlişkileri I, İzmir – 1999, s. 29 v.d.

görevi görmüştür. Daha sonra Moğolların³ ve Timur'un(Dolapönü, 1971, s.103 – 104), Anadolu ve Suriye'yi işgal ve yağmalamalarından bölge de hatırı sayılır dozda zarar görse de, yaralarını kısa sürede sarmayı başarmıştır. Suriye, Irak, Mısır ve Anadolu coğrafyalarının İslâm hâkimiyetine girmesiyle⁴(halk tabanında hızlı bir İslâmlaşma göze çarpmış, bu topraklarda Hristiyanlık gün geçtikçe kan kaybederek sahneden çekilmesine rağmen, Tur Abdin Bölgesi XX. yüzyıla kadar canlılığını korumuştur. Bugün itibariye bölge dinî demografik açıdan 2500 – 3000 Hristiyanı barındırır da⁵, dinî mimarî açıdan hâlâ o eski ihtişamını ve görüntüsünü muhafaza etmektedir.

Mor Loozor Manastırı

Makalenin konusunu teşkil eden Mor Loozor Manastırı, Midyat'ın Habsnas Köyü⁶'ne yaklaşık 1 km. mesafedeki karşı yamacının üzerindedir. Ovaya hâkim bir tepe üzerinde kurulan manastırın kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak manastırdaki bazı eski bölümlerin V. veya VI. yüzyıla ait olduğu (Hollerwegwer, 1999, s. 38 – 51) tespit edilmiştir. Manastırın kim tarafından kurulduğu da belli olmamakla beraber, kuvvetli tahmin Şem'un dı – Zeyte (Hollerwegwer, 1999, s. 139) tarafından kurulduğu veya en azından yenilediği yönündedir.

Manastır, üç metre yüksekliğinde kesme taştan örülmüş bir duvarla çevrilmiştir. Giriş kapısı batı duvarının sol köşesindedir. Kapıdan, önce kapalı bir eyvana girilir. Kapının üzerinde bulunan kitabeden(Resim1) bu eyvanın Rahip Yusuf tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Eyvan, manastıra sonradan eklenmiştir. Kitabede tarih bulunmadığı için ne zaman yapıldığı bilinmemektedir.

³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Muammer Gül, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti, İstanbul – 2005.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Korkmaz “İslâm Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Urfa'nın Siyasi ve Sosyal Tarihi”, Edessa'dan Urfa'ya II(Ed. Mehmet Çelik), Ankara – 2007, s.25 v.d.

⁵ 1980'li yıllarda bölgede 30.000 civarında Süryani yaşamaktaydı. Bir yandan bölgede başlayan terör, bir yandan da bölgedeki ekonomik sıkıntılar, bu vatandaşlarımızın çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmelerine sebep olmuştur.

⁶ Halk arasında Habsus da denir. Köyün yeni adı ise Mercimekli'dir.

Resim 1. Yandaki Süryanice kitabenin çevirisi *Bu oda Rabban (Rahip) Yusuf'un özverisiyle yapıldı. Onun ruhuna dua edelim.*

Giriş kapısının önüne böyle bir oda yapılması, muhtemelen, manastıra gelen ziyaretçilerin kapı açılır açılmaz, manastırın mahremiyetiyle yüz yüze gelmelerini önlemek; nahoş veya uygunsuz bir manzara ile karşılaşmalarına meydan vermemek için olsa gerektir. Yine ihtimaldir ki manastıra gelen ziyaretçiler bu odada kısa bir süre ağırlanır, bu arada içeriye(manastır reisine) haber verilir ve gerekli müsaade alındıktan sonra girişe izin verilir⁷. Eyvanın kuzey duvarından açılan yuvarlak kemerli bir kapı ile manastırın ana avlusuna girilir. Avlunun doğu cephesinde sivri kemerli sütunlarla yükselen bir bölüm, arkasında da manastırın büyüklüğü nazar-ı dikkate alınır, oldukça küçük ve mütevazı bir kilise yer almaktadır.

Maalesef uzun yıllardır kullanılmamaktan ve bakımsızlıktan dolayı manastırın güney duvarının büyük bir bölümü yıkılmış ve tahribata uğramıştır(Resim 2). Maalesef bu odaların içi definciler tarafından kazılmış ve manastır tabanı tahribat görmüştür (Resim 3).

⁷ Bu, tarih boyunca manastırlarda geçerli olan önemli olan kurallardan biridir. Örnek olarak bkz. Monica Wagner, Saint Basil – Ascetical Works, The Catholic University, Washington – 1962, s.277 v.d. bu kurallar hakkında geniş bilgi için bkz. Bart D.Ehrman – Andrew S. Jacobs, Christianity in Late Antiquity(300 – 450), Oxford University Press 2004, s. 291 v.d. Nitekim günümüzde de bu kurala Midyat'taki Mor Gabriel ve Mardin'deki Deyrû'z – Zaferan manastırlarında titizlikle riayet edilmektedir.

Resim 2. Manastırın yıkık haldeki güney duvarı

Resim 3. Defineciler tarafından tahrip edilen bir oda görüntüsü

Manastırın batı cephesinde odalar bulunmaktadır. Muntazam kesme taştan yapılmış ve oldukça büyük olan bu odalar, rahiplere aittir. Odaların büyüklüğü göz önüne alınırsa, her odada 8 – 10 rahibin rahatlıkla kalabileceği düşünülebilir. Maalesef bu odaların içi defineciler tarafından rastgele kazılmıştır. Manastırın kuzeydoğu kısmında bulunan yapı iki katlıdır. Divanhane tabir edilen bu bölüme, avludan kesme taştan yapılmış merdivenle çıkılır (Resim 4).

Resim 4. Kesme taştan yapılmış merdiven

Mor Loozor Manastırı'nı özellikli kılan, Tur Abdin bölgesinde hiçbir manastırda görülmeyen avlusundaki inziva kulesidir.

Dört basamaklı bir kaidenin üstüne kesme taştan inşa edilmiş bu kulenin maalesef üst kısımları yıkılmıştır (Resim5).

Resim 5. Manastırın inziva kulesi

Doğu Hristiyan mistisizmde Beytü'l – Mamudiyyin(Kuşakçı – Yetim, 1983, s. 58) tabir edilen bu inziva kulelerinin mucidi ve babası Mor Şam'un Antaki'dir⁸. Miladî 393'de Sis'te doğan Şam'un ruhanî hayata *intisap* ettikten sonra, manastırın kalabalığından da sıkılır ve önce manastırın yakınındaki bir mağarada, sonra da bir kuyuda inzivaya çekilir⁹. Birkaç yıllık münzevîlikten sonra, kuyuyu terkeder ve kendisine bir sütun inşa ederek, onun üzerinde yaşamaya başlar (Resim6-7). Günlerini bu sütunun üstünde ibadet ve dua ile geçiren Şam'un'un zamanla şöhreti her tarafa yayılır (Ehrman–Jacobs, 2004, s. 384; Nöldeke, 1892, s. 214). Hristiyan dünyasının her tarafından ziyaretçiler kabileler halinde gelip O'nu ziyaret ederler ve kendisinden dua isterlerdi(Kuşakçı–Yetim, 1983, s. 29; Hannah, 1925, s. 48). Devlet adamlarının da onu ziyaret ederek, ihtimam göstermeleri kısa zamanda şöhretine şöhret katar(Downey, 1961, s. 481). Mor Şam'un'un bu asketik hayat tarzı, birçok keşişi de etkiler. Kısa bir süre içerisinde Antakya ve Halep civarında onlarca Amudî¹⁰ görülür (Leroy, 1963, s. 131; Kuşakçı – Yetim, 1983, s. 78). Bu mistik çileci

⁸ Geniş bilgi için bkz. Kuşakçı – Yetim, Ebtalullah, s.31 v.d.; The Life of the Simeon Stylites, Journal of the American Oriental Society 35, Trans. Frederick Lent, 1915, s.115 v.d.; Aziz S. Atiya, Doğu Hristiyanlığı Tarihi(çev. N. Hiçyılmaz) İstanbul – 2005, s.210.

⁹ Geniş bilgi için bkz. The Life of the Simeon Stylites, s.119 v.d.

¹⁰ Sütun üstünde yaşayan, çilekeş, münzevî.

anlayış zamanla Gürcistan'dan İstanbul'a kadar etkisini gösterir (Atiya, 2005, s. 212).

Resim 6. Simon Stylites'in VI. yüzyıldaki temsili bir kabartması (Louvre Müzesi)

Resim 7. Simon Stylites'in Halep Müzesi'nde bulunan temsili bir kabartması

Tur Abdin bölgesinde, Mor Loozor Manastırı dışında Amudîlere ait başka herhangi bir sütuna rastlanmasa da, Süryani kroniklerinde bu bölgede bulunan bazı Amudîlerin hayat hikâyelerine rastlanmaktadır (Barsavm, 2005, s. 347).

Manastırda bulunan kilise, daha önce de belirttiğimiz gibi, manastırın büyüklüğüne göre mütevazı ve küçüktür. Kare planlı olan bu yapı, iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden biri ayin, diğeri cemaat bölümüdür ve kuzey – güney yönlü bir yapıdır. Cemaat bölümünden ayin bölümüne iki giriş vardır. Ayin bölümünün doğu duvarında gün ışığından yararlanmak için delikler(peki pencereye benzemediği için) açılmıştır. Bunun genellikle ilgisi olmadığı göz önüne alınırsa, eski pagan tapınaklarından taklit edilmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir.

Resim 8. Kilisenin ayin ve cemaat bölümlerinden bir görüntü

Resim 9. Manastırın mezarlığı olarak kullanıldığı mağaralar

Manastırın kayalık bir tepe üzerinde inşa edildiğini söylemiştik. Manastırın kuzeybatı kısmında bir dizi mağara vardır (Resim9–10–11). Bu mağaralar insan eliyle kayalara işlenerek oluşturulmuştur. Dikdörtgen şeklinde oluşturulan bu mağaralar 2 – 3 m² büyüklüğündedirler. Bir kısmında çok miktarda insan kemikleri mevcuttur. Bu da gösteriyor ki, bu mağaralar manastırın mezarlığı olarak kullanılıyordu. Bu mağaralarda herhangi bir kayda rastlanmadığı için, mezarların mahiyeti(erkeklere – kadınlara aidiyeti gibi) hakkında bir şey söyleyemiyoruz.

Mağaraların alt tarafında, dereye doğru verimli bir arazi ve başta zeytin olmak üzere çeşitli meyve ağaçları bulunmaktadır. Muhtemelen bu bölge manastıra ait, ziraatın yapıldığı mekânlardı.

Resim 10-11. Mağaralardan farklı görüntüler

Sonuç

Ortaçağ Hıristiyan dünyasının mistik hayatının kalbi sayılan manastırlar günümüz modern dünyasında artık eski işlevlerini icra edemeseler de, “inanç turizmi” çerçevesinde yeni bir işleve hizmet etmektedirler. Tur Abdin bölgesi, bu açıdan dünyanın en zengin bölgesidir. Ancak ne yazık ki, Türkiye bu tarihi zenginliğinden yeterince faydalanamamaktadır.

Tur Abdin bölgesinde V.-VI. Yüzyıllardan kalma Mor Loozor Manastırı, ülkemizin tarihi ve kültürel zenginliğinin nadide parçalarından biridir. Mor Loozor’un Tur Abdin’de bulunan manastırlardan ayırt edici özelliği ise bölgede “inziva kulesi”ne sahip tek manastır olmasıdır. Bu manastırı makale konusu yapmamızın nedeni, bir yandan tabiatın acımasız tahribatları diğer taraftan defineci ve tarihi eser kaçakçılarının bu kültür hazineleri üzerindeki tahribatlarına dikkat çekmektir. Umulur ki bu çalışma bir yandan akademisyenlerimizin bölgenin tarihi zenginliğine ilgilerini uyandırıp, diğer yandan da yetkililerin bu eserleri restore edip yok olup gitmelerine mani olmasını sağlamaya vesile olur. Böylelikle yüzyılları aşmış günümüze kadar gelebilen bu kıymetli eserler yok olup gitmekten kurtarılarak meraklılarının ve inananların ziyaretiyle inanç turizminin hareketlenmesine de sebep olur.

Kaynakça

- Akyüz, P.G. (1998). *Deyrulzafaran manastırının tarihi*. İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Akyüz, P.G. (1998). *Nusaybin'deki Mor Yakup kilisesi ve Nusaybin okulu*. İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Akyüz, P.G. (1998). *Mardin ilinin merkezinde civar köylerinde ve ilçelerinde bulunan kiliselerin ve manastırların tarihi*. İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Atiya, A.S. (2005). *Doğu Hristiyanlığı tarihi* (N. Hiçyılmaz, Çev.). İstanbul.
- Çelik, M. (1987). *Süryani kilisesi tarihi I*. İstanbul.
- Çelik, M. (1999). *Siyasal sistem açısından Bizans İmparatorluğu'nda din – devlet ilişkileri I*. İzmir.
- Dolapönü, M.H. (1971). *Deyr el – Umur Tarihi*. (P.Cebrail Aydın, Çev.). İstanbul.
- Downey, G. (1961). *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab conquest*. Princeton.
- Ehrman, B.D. – Jacobs, A.S. (2004). *Christianity in late antiquity(300 – 450)*. Oxford University Pres.
- EL – Eb Yusuf Kuşakçı – el – Eb Pavlos Yetim (1983). *Ebtalullah: el – Amudıyyun fî Cıvıralı Haleb.Haleb*.
- Gül, M. (2005). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol hâkimiyeti*. İstanbul.

- Hannah, I.C. (1925). *Christian monastisizm*. New York.
- Hollerweger, H. (1999). *Turabdin* (S. Gülçur, Çev.). Linz.
- Keser, E. (2009). “Mor Evgin Manastırı” *Geçmişten Günümüze Nusaybin*, Sempozyum Bildirileri. Ankara.
- Korkmaz, M. (2007). “İslâm Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Urfa'nın Siyasî ve Sosyal Tarihi”, *Edessa'dan Urfa'ya II* (M. Çelik, Ed.). Ankara.
- The Life of the Simeon Stylites*, Journal of the American Oriental Society 35, Trans. Frederick Lent.
- Leroy, J. (1963). *Monks and monasteries of the near east*. (P. Collin, Trans.). London.
- Nöldeke, T.(1892). *Sketches from eastern history*. London.
- Patrik İğnatius Efrem I.Barsavm (2005). *Saçılmış inciler* (Z. Demir, Çev.). İstanbul.
- Wagner, M. (1962). *Saint Basil – ascetical works*. Washington: The Catholic University.